

UZNANIE A VÝKON ROZHODNUTIA

SASKIA POLÁČKOVÁ

Fakulta práva, Ústav súkromného práva, Bratislavská vysoká škola práva

Abstrakt

Tento príspevok sa venuje aplikácii Nariadení Brusel I., Brusel II. bis a Návrh - Nariadenie Rady o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti v Slovenskej republike v otázke uznania a výkonu rozhodnutia.

Kľúčové slová

Nariadenie, uznanie, výkon, Brusel I., Brusel II. bis, Zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom

Abstract

The article is dealing with the application of Regulations Brussels I., Brussels II. bis and the Proposal for a Council Regulation on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations in Slovak republic, especially in case of recognition and enforcement of judgements.

Key Words

Regulation, recognition, enforcement, Brusel I., Brusel II. bis, The Code of International private Law and Process Law

Úvod

V tomto príspevku by som sa rada zaoberala uznaním a výkonom cudzieho rozhodnutia, rozhodnutia vydaného v členskom štáte Európskej únie podľa Nariadení Brusel I. a Brusel II. bis a Návrh - Nariadenie Rady o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti. Všetky tri nariadenia majú spoločný prvok, ktorým je výživné ako majetkový nárok oprávneného.

Otázka uznania a výkonu rozhodnutia má svoj pôvod v štyroch základných slobodách, na ktorých je postavené Európske spoločenstvo (ES), konkrétnejšie predovšetkým na slobode voľného pohybu osôb¹. Zmyslom slobody voľného pohybu osôb boli v minulosti hlavne otázky pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia. S vývojom v ES a s postupom globalizácie sa migrácia obyvateľstva zvýšila a priniesla nové problémy, s ktorými sa potýkajú ES. Posun nastal i vo význame jednotlivých inštitútov ako je štátne občianstvo, ktoré ustúpilo inštitútu trvalého alebo obvyklého pobytu, ktoré nadobudlo na význame a odzrkadlilo sa to i na právnej úprave ES.

Nariadenie Brusel I.

Nariadenie Rady (ES) č. 44/2001 z 22.12.2000 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach² je celý názov nariadenia známeho ako Brusel I.. Nariadeniu Brusel I. predchádzal Bruselský dohovor z 27.9.1967 o právomoci a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach. Následne 16.9.1988 uzavreli členské štáty a štáty EFTA Lugánsky dohovor, ktorý vytvoril paralelu k Bruselskému dohovoru z roku 1968. V situácii, kedy existovali dva dohovory upravujúce rovnakú problematiku Rada vykonala revíziu textov³. Pretože popri Bruselskom dohovore existuje nariadenie Brusel I. bolo nevyhnutné ustanoviť i prechodné ustanovenia. Prioritou zákonodárcu bolo ustanoviť nariadenie Brusel I. prednostné postavenie pred Bruselským dohovorem, i keď umožňoval zmluvným stranám dohovoru, aby plnili záväzky (hlavne úprava špecifických otázok, neupravených týmto nariadením) vyplývajúce z danej medzinárodnej úpravy.

Nariadenie Brusel I. bolo prijaté pre potreby kvalitného fungovania jednotného trhu, hlavne v závislosti na slobode pohybu osôb, ktorá bola do určitej miery obmedzovaná odlišnosťami vnútroštátnych právnych noriem. Preto bolo nevyhnutné zjednodušiť formálne náležitosti na účely rýchleho a jednoduchého uznávania a výkonu rozsudkov členských štátov viazaných týmto nariadením⁴. Forma právnej úpravy v podobe nariadenia takto dosahuje požadovaný

¹ Rozehnalová, N., Týč, V.: *Evropský justiční prostor (v civilních otázkach)*, Brno: Masarykova univerzita, 2003, str. 9

² UL L 12, 16.1.2001, str. 1

³ Brusel I. Preambula, ods. 5

⁴ Brusel I. Preambula, ods. 2

účinnok, ktorý táto forma poskytuje. V prvom rade sa jedná o jeho záväznosť a priamu použiteľnosť členskými štátmi.

Celou svojou právnou úpravou spadá toto nariadenie do justičnej spolupráce v občianskych veciach podľa článku 65 Zmluvy⁵. Ďalším ustanovením Zmluvy, ktoré určuje obsah nariadenia je článok 5, ktorý vyjadruje zásady subsidiarity a proporcionality a predznamenáva, že táto konkrétna právna úprava a teda dosiahnutie cieľa vytýčeného týmto nariadením je možný len na úrovni Spoločenstva a nie jednotlivých členských štátov⁶.

Ďalším účelom nariadenia je harmonický výkon súdnictva a teda vylúčenia alebo aspoň minimalizovania možnosti súbežných konaní a zaručiť, že sa v dvoch členských štátoch nevydajú nezlučiteľné rozsudky⁷. Základné ustanovenia nariadenia Brusel I. vyjadrujú dôveru vo výkon súdnictva v ES, ktorá má za následok automatické uznávanie rozsudkov vydaných v členskom štáte bez ďalšieho konania. Z tohto dôvodu musí byť konanie smerujúce k výkonu rozsudku vydaného v jednom členskom štáte na území iného členského štátu účinné a rýchle. Vzhľadom na vyjadrenú dôveru v súdnictvo v ES by mal byť vyhlásený rozsudok za vykonateľný takmer automatické – len po výlučne formálnej kontrole predložených dokladov, bez možnosti, aby súd z úradnej povinnosti skúmal ktorýkoľvek z dôvodov nevykonateľnosti uvedených v nariadení⁸.

Samotná právna úprava uznania a výkonu rozsudku sa nachádza v Kapitole III, články 32 až 56 nariadenia Brusel I.. Ako už bolo uvedené vyššie v nariadení sa spomína „rozsudok“ ako druh rozhodnutia, ktorý sa má uznať a vykonať. V zmysle čl. 32 sa jedná o každé rozhodnutie súdu alebo tribunálu členského štátu, bez ohľadu na jeho označenie.

Samotné uznanie rozsudku⁹, ktorý bol vydaný v členskom štáte, má byť bez osobitného konania, ale ak je uznanie rozsudku predmetom sporu môže účastník navrhnúť vydanie rozhodnutia o uznaní rozsudku.

⁵ Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva – konkrétne článok 65 písm. a

⁶ Brusel I. Preambula, ods. 4

⁷ Brusel I. Preambula, ods. 15

⁸ Brusel I. Preambula, ods. 17

⁹ Autorka sa bude pridŕžiavať označenia uvedeného v nariadení Brusel I. v článku 32

Dôvody neuznania rozsudku sú taxatívne vymedzené a jedným z hlavných dôvodov je zjavný rozpor s verejným poriadkom. V súdnej praxi ESD¹⁰ je pojem verejný poriadok reštriktívne vysvetľovaný z ohľadom na prax členských štátov, ktoré majú tendenciu sa „chrániť“ voči zásahom zo strany iných štátov alebo ES. Ďalším dôvodom je vydanie rozsudku bez účasti žalovaného v dôsledku nedoručenia písomnosti, ktorou sa začalo konanie v dostatočnom čase a takým spôsobom, aby si mohol zabezpečiť obhajobu. Tretím dôvodom je, že rozsudok, ktorý sa má uznať je nezlučiteľný s rozsudkom vydaným v spore medzi rovnakými účastníkmi v členskom štáte, v ktorom sa žiada o uznanie. Posledným dôvodom je res iudicata v inom členskom štáte alebo v treťom štáte.

Najdôležitejšou podmienkou uznania rozsudku členského štátu je, že súd členského štátu, kde sa má rozsudok uznať neskúma rozhodnutie vo veci samej, ale venuje svoju pozornosť len splneniu formálnych podmienok.

Najzaujímavejším ustanovením nariadenia Brusel I. považujem čl. 37 ods. 1, kde sa uvádza, že súd členského štátu, v ktorom sa žiada o uznanie rozsudku vydaného v inom členskom štáte, môže prerušiť konanie, ak sa proti rozsudku podal riadny opravný prostriedok. Z tejto dikcie nariadenia potom vyplýva, že členský štát bude následne uznávať každé nové cudzie rozhodnutie čo podľa môjho názoru neprispieva k právnej istote účastníkov. Ďalším bodom, ktorý nadväzuje na uznanie cudzieho rozhodnutia je jeho samotný výkon.

Výkon rozsudku prebieha v štáte, kde bol vyhlásený za vykonateľný na návrh zainteresovaného účastníka¹¹. Návrh na výkon rozsudku sa vrámcí SR podáva na príslušný Okresný súd určený podľa miestnej príslušnosti odporcu – povinného. Celý výkon rozsudku postupuje podľa právneho poriadku členského štátu, v ktorom sa o výkon rozsudku požiadalo. Povinnosťou oprávneného je uviesť adresu na doručovanie písomností v obvode súdu, na ktorý podal návrh na výkon rozsudku, prípadne, vzhľadom na právny poriadok členského štátu si určí procesného zástupcu¹².

¹⁰ Európsky súdny dvor: <http://curia.europa.eu/sk/index.htm>

¹¹ Čl. 38, ods. 1 nar. Brusel I.

¹² Čl. 40, ods. 2 nar. Brusel I.

Nariadenie Brusel II. bis

Nariadenie Rady (ES) č. 2201/2003 z 27.11.2003 o súdnej právomoci a uznávaní rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, ktorým sa zrušuje nariadenie (ES) č. 1347/2000 [Brusel II.].

Podobne ako nariadenie Brusel I. i toto nariadenie bolo vydané pre potreby plynulého fungovania jednotného trhu s dôrazom na slobodu voľného pohybu osôb. Druhým dôvodom vzniku tohto nariadenia bolo stretnutie Európskej Rady v Tampere, kde bola schválená zásada vzájomného uznávania súdnych rozhodnutí ako základu pre vytvorenie skutočného justičného priestoru¹³.

Tak ako v prípade nariadenia Brusel I. i v prípade nariadenia Brusel II. bis predchádzal mu Dohovor vytvorený na základe článku K.3 Zmluvy o EÚ o právomoci a uznaní a výkone rozhodnutia vo veciach manželských z roku 1998.

Postup uznania a výkonu cudzieho rozsudku je podobný až zhodný s postupom upraveným v nariadení Brusel I.. Odlišnosťou v tomto nariadení sú samostatne upravené postupy, konkrétne dôvody pre ktoré sa rozsudok neuzná, samostatne pre veci manželské a samostatne pre rodičovské práva a povinnosti. Úprava rodičovských práv a povinností je podrobnejšia nakoľko sa sleduje hlavne záujem (maloletého) dieťaťa a jeho potreby.

Návrh - Nariadenie Rady o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti

Tento návrh už konkrétne rieši spôsob výkonu rozhodnutia a to hlavne formou zrážok zo mzdy a bankových účtov dlžníkov výživného. Prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa je úzka spolupráca medzi členskými štátmi a ich štátnymi orgánmi prostredníctvom výmeny informácií na účely zistenia pobytu dlžníkov výživného, ich majetku a zdrojov a zároveň plne rešpektovať ochranu osobných údajov¹⁴.

¹³ Brusel II. bis, Preambula, ods. 2

¹⁴ Návrh - Nariadenie Rady o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti, Preambula, ods. 21

Samotné ustanovenia návrhu sa už nezaoberajú uznaním a výkonom rozsudku, ale priamo upravujú vykonateľnosť rozhodnutí (Kapitola V) a výkon rozhodnutia (Kapitola VI)¹⁵. V tomto návrhu sa úplne odstránil *exequatur* a priamo sa ustanovuje, že rozhodnutie je vykonateľné bez potreby vyhlásenia za vykonateľné a bez možnosti namietať proti jeho uznaniu¹⁶.

Jednotlivé ustanovenia už jasne definujú samotné vykonávacie konanie, písomnosti, ktoré je potrebné doložiť, právnu pomoc až po jednotlivé inštitúty výkonu rozhodnutia. Táto navrhovaná právna úprava podľa môjho názoru má predpokladané náležitosti štandardnej právnej úpravy vnútroštátneho charakteru v porovnaní s právnou úpravou SR.

Uznanie a výkon rozhodnutia v Slovenskej republike

Napriek tomu, že Slovenská republika sa stala členským štátom Európskej únie v roku 2004 a na základe tejto skutočnosti prebrala právne normy EÚ do svojho právneho poriadku je aplikácia priamo účinných noriem EÚ, hlavne nariadení, veľmi otáznou.

I keď sa zákonodárca EÚ snažil o vytvorenie jednoduchej a prehľadnej právnej normy, ktorá by poskytovala priamu pomoc, ochranu oprávnenému subjektu a uľahčovala by jeho situáciu kedy sa snaží o výkon svojho práva v inom členskom štáte a súčasne súdy, ktoré priamo používajú danú právnu normu vo svojej činnosti, nie vždy je tomu tak.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že slovenské súdy majú určité potiaže s používaním – aplikáciou právnych noriem EÚ vo svojej činnosti a to i napriek edukácii uskutočňovanej Ministerstvom spravodlivosti SR. Ďalším faktorom, ktorý nie je nezanedbateľný je i kvalita prekladov, ktoré spôsobujú nejasnosti a nepresnosti pre použitie danej normy. Posledným - dôležitým všeobecným momentom je jazyková vybavenosť sudcov. Je zrejmé, že sudcovia, ktorí vrámci rozvrhu práce na tom-ktorom súde priamo prichádzajú do kontaktu s nariadeniami EÚ majú omnoho väčšie skúsenosti s aplikáciou právnych noriem EÚ a preto i riešenie otázky uznania a výkonu rozhodnutia je jednoduchšie.

¹⁵ Zmena v terminológii kedy sa namiesto „rozsudku“ používa pojem „rozhodnutie“, ktoré považuje autorka za vhodnejšie a na účely právnej úpravy správnejšie

¹⁶ Čl. 25 Návrhu nariadenia Rady

Samotné Nariadenia vo svojich konkrétnych ustanoveniach predstavujú postup, ktorého realizácia by mala byť v inom členskom štáte rovnako jednoduchá ako v štáte vydania rozhodnutia, ale v skutočnosti tomu tak nie je.

Súdy sa s touto otázkou, nakoľko sa jedná o ustanovenia procesnoprávne, vysporiadávajú použitím Občianskeho súdneho poriadku (OSP), Zákon č. 543/2005 Z.z. o spravovacom a kancelárskom poriadku pre okresné súdy, krajské súdy, Špeciálny súd a vojenské súdy, Zákon o rodine (ZoR) a Zákon č. 97/1963 Zb. o Medzinárodnom práve súkromnom a procesnom (ZMPS).

Zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom poskytuje vo svojich ustanoveniach nástroj pre aplikáciu ustanovení nariadení Brusel I. a Brusel II. bis vzhľadom na to, že sa jedná o konanie sui generis a Občiansky súdny poriadok, ktorý predstavuje všeobecnú úpravu procesného práva, množstvo otázok týkajúcich sa uznania a výkonu cudzieho rozhodnutia neupravuje. Konkrétne v oddieli 3, §63 a nasl.. Úprava ZMPS bola novelizovaná zákonom č. 589/2003 Z. z., ktorá reflektovala na vstup SR do EÚ 1.5.2004.

Konkrétne § 63 ZMPS upravuje uznanie a výkon cudzích rozhodnutí. Uznané budú tie rozhodnutia orgánov cudzieho štátu, [ktorých predmetom boli občianskoprávne a rodinné vzťahy], o ktorých v Slovenskej republike rozhodujú súdy a majú v Slovenskej republike účinnosť ak boli uznané slovenskými orgánmi¹⁷.

Uznanie podľa Nariadení a podľa ZMPS prebieha bez osobitného rozhodnutia súdu, tj. uznávajúci orgán preskúma podmienky uznania cudzieho rozhodnutia, ak nie je daná žiadna z prekážok uznania a teda prizná mu právne účinky. Väčšinou sa tak stane v spojení s nariadením výkonu cudzieho rozhodnutia¹⁸.

Prekážkou uznania cudzieho rozhodnutia podľa ZMPS §64 písm.b je ak rozhodnutie, ktoré sa má uznať nie je právoplatné alebo vykonateľné v štáte, v ktorom bolo vydané. Toto ustanovenie bolo doplnené oproti pôvodnému ustanoveniu §64 a podmienka právoplatnosti bola prevzatá z pôvodného §63 ZMPS. Novou podmienkou je vykonateľnosť cudzieho

¹⁷ §63 ZMPS

¹⁸ Dôvodová správa zákona č. 589/2003 Z.z., §63

rozhodnutia, hlavne v otázke predbežne vykonateľných¹⁹. Po novelizácii týchto ustanovení je možné uznanie a vykonanie rozhodnutia, ktoré je predbežne vykonateľné, čo má za následok zvýšenie ochrany oprávneného a to hlavne v otázke výživného, ktorého účelom je zabezpečiť výživu väčšinou maloletého dieťaťa.

Ďalším dôvodom pre rozšírenie ustanovenia §64 ZMPS je i fakt, že v niektorých štátoch nie je známy inštitút právoplatnosti rozhodnutia, ale je možné zo strany účastníka preukázať, že dané konkrétne rozhodnutie, o ktorého uznanie a výkon má právny záujem, je v štáte vydania vykonateľné. Týmto spôsobom má oprávnený možnosť požiadať o uznanie a výkon cudzieho rozhodnutia v SR.

Prekážkou, ktorá má za následok neuznanie cudzieho rozhodnutia, je i res iudicata upravená v §64 písm.d ZMPS. Toto ustanovenie bolo tiež novelizované zákonom č. 589/2003 Z.z. pretože bolo nutné reagovať na zmeny, ktorými prechádzala Slovenská republika ako i na právnu úpravu EÚ. Podľa môjho názoru sa v tejto otázke slovenský zákonodárca kvalitne vysporiadal s ustanoveniami Nariadení, ktoré v situácii res iudicata spôsobovali nejasnosti a zaviedol prehľadný systém postupnosti uznania a výkonu cudzieho rozhodnutia. Dôvodom, pre ktorý považuje danú právnu úpravu ZMPS za prehľadnú je, že ustanovenie §64 písm.d priamo odkazuje na predchádzajúce uznané právoplatné rozhodnutie cudzieho štátu alebo rozhodnutie, ktoré spĺňa podmienky na uznanie. Týmto sa zvyšuje právna istota účastníkov v situácii, kedy sa jedná o majetkové nároky.

Zákon o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom upravuje i konanie o uznaní cudzieho rozhodnutia v §§68a až 68i. Vzhľadom na priamo aplikovateľné ustanovenia Nariadení a ich prílohy, kde je uvedený príslušný súd, i ZMPS odzrkadľuje danú situáciu a ustanovuje Okresný súd, v ktorého obvode má dieťa bydlisko, prípade v ktorého obvode sa zdržuje²⁰.

Konanie o uznaní cudzieho rozhodnutia sa začína na návrh, na ktorého podanie je oprávnený ten, kto je v cudzom rozhodnutí označený ako účastník. Účastníkmi konania sú navrhovateľ

¹⁹ Dôvodová správa zákona č. 589/2003 Z.z., §64

²⁰ §68a, písm.b ZMPS

a tí, voči ktorým sa má cudzie rozhodnutie uznať. Ak má navrhovateľ bydlisko v cudzine, musí si na prijímanie písomností určiť zástupcu s bydliskom na území SR²¹.

Návrh na uznanie cudzieho rozhodnutia musí spĺňať základné náležitosti návrhu podľa OSP a ďalej musí obsahovať označenie cudzieho rozhodnutia, názov orgánu, ktorý ho vydal, dátum právoplatnosti alebo údaj o vykonateľnosti a zoznam listín, ktoré sa pripájajú k návrhu. Listiny, ktoré sa pripájajú sú: samotné cudzie rozhodnutie, potvrdenie o právoplatnosti alebo vykonateľnosti cudzieho rozhodnutia alebo o tom, že rozhodnutie už nie je možné napadnúť riadnym opravným prostriedkom, listinné dôkazy o neexistencii prekážok podľa §64 písm.d ZMPS a úradne osvedčené preklady pripojených listín do slovenského jazyka²².

Dôležitým ustanovením ZMPS je §68d, ktoré upravuje prerušenie konania o výkone rozhodnutia až do ukončenia konania o uznaní predmetného cudzieho rozhodnutia a zároveň preberá ustanovenia Nariadení o možnosti prerušenia konania o uznanie cudzieho rozhodnutia, ak v štáte vydania cudzieho rozhodnutia bolo dané rozhodnutie napadnuté riadnym opravným prostriedkom.

Občiansky súdny poriadok vzhľadom na to, že celé konanie o uznaní a výkone cudzieho rozhodnutia je upravené v Zákone o medzinárodnom práve súkromnom a procesnom, predstavuje len základnú právnu úpravu. Táto sa nachádza v §352b – Siedma časť. „Iná činnosť súdu“, ktorá sa zaoberá hlavne európskym exekučným titulom.

Zákon o rodine ako hmotnoprávna úprava sa len okrajovo zaoberá vzťahmi s cudzím prvkom a preto ani neobsahuje konkrétnejšiu právnu úpravu uznania a výkonu rozhodnutia podľa Nariadení. Vo svojich ustanoveniach postupuje hlavne podľa inštitútu štátneho občianstva a nie podľa inštitútu trvalého alebo obvyklého pobytu, ktorý je v súčasnej dobe základným inštitútom práva EÚ.

Záver

Tento príspevok mal za účel poukázať na aplikáciu práva EÚ vo vnútroštátnom systéme práva členského štátu Európskej únie, konkrétne dvoch nariadení a jedného návrhu nariadenia, kde

²¹ §68b ZMPS

²² §68c ZMPS

spoločným prvok je výživné a samotné konanie o uznanie a výkon cudzieho rozhodnutia v členskom štáte EÚ.

Na základe vykonanej analýzy jednotlivých Nariadení je možné konštatovať, že právo EÚ má za cieľ sa stať prednostným prameňom práva v členských štátoch EÚ a to i vzhľadom na problematiku úpravy a na úroveň zjednotenia a zjednodušenia právnych noriem požadovanú na členských štátoch. Otázne je len nakoľko je možné pokračovať v nastolenom kurze aj s ohľadom na historický vývoj v ES.

Literatúra

- [1] Dôvodová správa zákona č. 589/2003 Z.z.
- [2] Nariadenie Rady (ES) č. 44/2001 z 22.12.2000 o právomoci a o uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach, <http://europa.eu.int//eur-lex>
- [3] Nariadenie Rady (ES) č. 2201/2003 z 27.11.2003 o súdnej právomoci a uznávaní rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, ktorým sa zrušuje nariadenie (ES) č. 1347/2000, <http://europa.eu.int//eur-lex>
- [4] Návrh - Nariadenie Rady o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a o spolupráci vo veciach vyživovacej povinnosti, <http://europa.eu.int//eur-lex>
- [5] Fiala, J. a kol.: *Občianské právo*, Praha: ASPI, a.s., 2006, s.1 000, ISBN 80-7357-212-5
- [6] Krajčo, J. a kol: *Občiansky súdny poriadok*, Bratislava: EUROUNION, 2006, ISBN 80-88984-89-0
- [7] Rozehnalová, N., Týč, V.: *Evropský justičný prostor (v civilních otázkách)*, Brno: Masarykova univerzita, 2006, ISBN 80-210-4053-X
- [8] Svobodová, K.: *Úprava výživného na komunitárni úrovni*, Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, Vydavateľské oddelenie, 2007, ISBN 978-80-7160-250-7
- [9] Zákon č. 543/2005 Z.z. o spravovacom a kancelárskom poriadku pre okresné sudy, krajské sudy, Špeciálny súd a vojenské sudy
- [10] Svoboda, J., Ficová, S.: *Zákon o rodine*, Bratislava: EUROUNION, 2005, ISBN 80-88984-76-9
- [11] Zákon č. 97/1963 Zb. o Medzinárodnom práve súkromnom a procesnom (ZMPS)

Kontaktné údaje na autorku – email:

saskia.polackova@uninova.sk